

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی
وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی فقهی و حقوقی مالکیت معنوی (آفرینش های فکری) با تأکید بر آرای امام خمینی (س)

استاد راهنما:

حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمود صادقی

پژوهشگر:

فاطمه زنگی آبادی

سال تحصیلی: ۹۰-۹۱

هو العليم

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق»

خدای بزرگ را سپاسگزارم که توفیق شاگردی و زانو زدن در محضر علما و بزرگان را نصیبم کرد تا از نعمت وجودی آنان برخوردار شوم و از علم و عمل آنها برای خود توشه ای برچینم.

بنا به سخن امیر بیان علی (ع) که فرمود «من علمنی حرفاً فقد صیرنی عبداً» بر خود فرض می دانم که مراتب تشکر و سپاسگزاری خود را از محضر عالم فرزانه سلاله پاک نبی حضرت آیت الله موسوی بجنوردی (دام ظلّه) که با وجود ضیق وقت و مشغله فراوان همواره راهنما و راهگشای اینجانب در نگارش این پایان نامه بوده اند بجا آورم.

و از استاد گرامی آقای دکتر محمود صادقی که به عنوان استاد مشاور مساعدت لازم را در تحریر این نوشتار مبذول فرمودند تشکر می نمایم.

در پایان از همه ی کسانی که مرا در راه رسیدن به اهدافم یاری نموده اند صمیمانه قدردانی می نمایم.

چکیده

پژوهشکده امام خمینی^(س) و انقلاب اسلامی

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد
رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق اسلامی
عنوان پایان نامه: بررسی فقهی و حقوقی مالکیت معنوی (آفرینش های فکری) با تأکید بر آرای حضرت امام خمینی (س)
نام و نام خانوادگی دانشجو: فاطمه زنگی آبادی
استاد راهنما: حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی
استاد مشاور: دکتر محمود صادقی
تاریخ شروع پایان نامه:
تاریخ اتمام پایان نامه:
<p>درباره تعریف حقوق مالکیت معنوی بین فقها و حقوقدانان اتفاق نظر وجود ندارد. برخی حقوق مالکیت معنوی را به حقوقی که حاصل فکر و اندیشه انسان است و متعلق آن شیء مادی نیست اما ارزش مادی و اقتصادی دارند، تعریف کرده اند. حقوق مالکیت معنوی در بسیاری از کشورهای جهان سابقه دارد. کنوانسیون های متعددی هم در این زمینه تشکیل شده است که ایران هم به برخی از این کنوانسیون ها (مثل کنوانسیون تشکیل واپسو) ملحق شده است.</p> <p>حقوق مالکیت معنوی از مسایل جدید فقهی است که در میان فقهای سابق در این باره نظری وجود ندارد. اما در بین فقهای معاصر این مسأله به طور جدی مطرح شده و برخی از فقها مانند حضرت امام (س) قایل به عدم مشروعیت این حقوق هستند. و اکثر فقها به مشروعیت این حقوق معتقدند. البته مخالفان هم مطابق حکم حکومتی و مصالح جامعه مشروعیت این حقوق را پذیرفته اند.</p> <p>در سیستم حقوقی ایران هم درباره ی مالکیت صنعتی و هم مالکیت ادبی و هنری قوانینی وجود دارد؛ که قانون مربوط به ثبت اختراع مصوب ۱۳۰۴ و قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، قانون ترجمه کتب مصوب ۱۳۵۲ است. و همچنین قانون حمایت از نرم افزارهای رایانه ای در سال ۱۳۷۹ به تصویب رسید.</p> <p>حقوق مالکیت صنعتی شامل حق اختراع، حق بر علائم صنعتی و تجارتي، نشانه های جغرافیایی و ... می شود. و حقوق مالکیت ادبی و هنری هم حق مؤلف، مصنف و هنرمند را دربردارد.</p> <p>میان پدیدآورنده و اثری که خلق کرده است دو نوع رابطه ی حقوقی مادی (مالی) و معنوی وجود دارد. که ضمانت اجرای حمایت از حقوق مادی و معنوی پدیدآورنده هم جنبه حقوقی دارد هم کیفی. ضمانت اجرای حقوقی اینست که مطابق قواعد کلی مسئولیت مدنی هرکس به دیگری ضرری وارد کند باید آن را جبران کند و ضمانت اجرای کیفی هم مواردی مثل حبس و جزای نقدی است.</p> <p>کلید واژه ها: مالکیت معنوی، مشروعیت، حقوق مادی، حقوق معنوی، ضمانت اجرا.</p>

الموجز

مهد البحوث للامام الخميني و ثوره الاسلاميه

المقطع الدراسي:الماجستير
القسم الدراسي: الفقه و المبادئ الحقوق الاسلاميه
عنوان الرساله:دراسه الفقهي و الحقوقى الملكيه الفكريةمع التركيز على الآراء الامام الخميني
الاسم و الكنيه الطالب: فاطمه زنگي آبادي
استاد الدليل: سماحه آيه الله سيد محمد موسى بجنوردي
الاستاذ المستشار: الدكتور محمود صادقي
تاريخ المباشرة الرساله:
تاريخ الانقضاء الرساله:
الموجز:
<p>حول تعريف حقوق الملكيه الفكرية ليس توافق في الآراء بين الفقهاء و الحقوقيين.و بعض الحقوقيين حددوا حقوق الملكيه الفكرية بحقوق الحاصل الفكر و التفكير الانسان وليس متعلقه شىء مادى و ليكن لها قيمه الماديه و الاقتصاديه.</p> <p>للحقوق الملكيه الفكرية تاريخ فى كثير الدول العالم.و قد يتشكل الاتفاقيات المتعدده على هذا الموضوع.و قد انضمت ايران الى بعض هذه الاتفاقيات مثل الاتفاقية الوايو.</p> <p>حقوق الملكيه الفكرية هى واحده من القضايا الجديده الفقهيه التى لا توجد تعليقات على هذا بين الفقهاء السابقين و قد تم بجديه بين العلماء المعاصرين و بعض الفقهاء مثل الامام الخميني(س) قابل بعدم الشرعيه هذه الحقوق.واكثر الفقهاء قابل بشرعيتها. و ليكن يتقبل هذا الفقهاء المخالف شرعيه هذا الحقوق وفقا لامر الحكومى و مصلحه المجتمع.</p> <p>فى نظام القانونى ايران يوجد قوانين ايضا فى الملكيه الصناعيه و الملكيه الادبيه و الفنيه.قانون ثبت الاختراع موافق ١٣٠٤،قانون حمايه الحقوق المؤلفين و الفنانين موافق ١٣٤٨،قانون ترجمه للكتب موافق ١٣٥٢ و وافق قانون برامج الكمبيوترية فى سنه ١٣٧٩.</p> <p>حقوق الملكيه الصناعيه يشتمل حق الاختراع و حق العلامات الصناعيه و التجاريه و حق المؤشرات الجغرافيه و...و حقوق الملكيه الادبيه و الفنيه يشمل حق الطبع و النشر (حق المؤلف) و الفنان.</p> <p>بين المؤلف و الاثر الذى انشاؤه كان نوعان من علاقه القانونيه الماديه و المعنويه .</p> <p>و يكون ضمان الاداء الحمايه من هذه الحقوق الماديه و المعنويه من الجانب القانونى و الجنائيه.كانت الضمانات القانونيه وفقا للقواعد العام المسئوليه المدنيه ان من يرد الضرر الى اى شخص آخر يجب تعويضه. و الضمانات الجنائيه يكون مثل السجن و الغرامات.</p> <p>المفردات الرئيسيه:حقوق الملكيه الفكرية،الشرعيه،حقوق المادى،حقوق المعنوى،ضمان الاداء.</p>

فهرست اجمالی

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
	فصل اول: کلیات
۵	بخش اول: مفاهیم و تعاریف
۸	بخش دوم: تاریخچه ی قانونگذاری مالکیت معنوی
۴۱	بخش سوم: مصادیق حقوق مالکیت معنوی
	فصل دوم: مبانی نظری ماهیت حقوق پدید آورندگان
۴۷	بخش اول: اندیشه های حقوق عرفی
۵۵	بخش دوم: مبانی حق تألیف از دیدگاه حقوق اسلامی
۵۹	بخش سوم: مشروعیت حق تألیف
۶۸	بخش چهارم: دیدگاه فقها در زمینه حقوق مالکیت معنوی
	فصل سوم: حقوق مادی و معنوی پدیدآورنده و ویژگی های آن
۷۶	بخش اول: روابط حقوقی مادی و مالی
۸۹	بخش دوم: حقوق مادی پدید آورنده
۹۶	بخش سوم: روابط حقوقی معنوی پدیدآورنده اثر
۱۰۲	بخش چهارم: حقوق معنوی پدیدآورنده

فصل چهارم: ضمانت اجرای حقوق پدیدآورنده

۱۱۲	بخش اول: ضمانت اجرای حقوقی
۱۲۵	بخش دوم: ضمانت اجرای کیفری
۱۳۳	بخش سوم: مجازات ها
۱۳۶	نتیجه گیری
۱۳۹	منابع و مأخذ

فهرست تفصیلی

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
	فصل اول: کلیات
۵	بخش اول: مفاهیم و تعاریف
۵	۱. معنای حق
۵	۱-۱ معنای لغوی حق
۵	۱-۲ معنای اصطلاحی حق
۶	۱-۳ ویژگی های حق
۶	۲. معنای مالکیت
۶	۲-۱ معنای لغوی
۶	۲-۲ معنای اصطلاحی
۸	۲-۳ ویژگی های مالکیت
۹	۳. حق معنوی
۹	۴. حقوق مالکیت فکری یا حقوق مالکیت معنوی
۱۰	۵. حقوق مالکیت معنوی
۱۱	۶. کپی رایت
۱۳	۷. حقوق مالکیت ادبی و هنری

- ۱۶ ۸. مالکیت صنعتی
- ۱۷ ۹. پدید آورنده
- ۱۸ بخش دوم: تاریخچه ی قانونگذاری مالکیت معنوی
- ۱۸ ۱. عهد باستان
- ۱۹ ۲. انگلستان
- ۲۰ ۳. فرانسه
- ۲۳ ۴. حق مالکیت معنوی در آمریکا و کانادا
- ۲۳ ۱-۴ آمریکا
- ۲۵ ۲-۴ کانادا
- ۲۵ ۵. حق مالکیت معنوی در آلمان
- ۲۶ ۶. اتحاد جماهیر شوروی (سابق)
- ۲۶ ۷. پیشینه تاریخی حقوق پدید آورندگان در فرهنگ و تمدن اسلامی
- ۳۳ ۸. تاریخچه حقوق مالکیت معنوی در ایران
- ۳۴ ۸-۱. مالکیت صنعتی
- ۳۷ ۸-۲. مالکیت ادبی و هنری
- ۴۱ بخش سوم: مصادیق حقوق مالکیت معنوی
- ۴۱ ۱. بررسی مفاد کنوانسیون های بین المللی
- ۴۱ ۱-۱ کنوانسیون برن
- ۴۲ ۲-۱ کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت معنوی

۴۲	۳-۱ کنوانسیون پاریس
۴۲	۴-۱ موافقتنامه تریپس
۴۳	۲. بررسی مفاد قانون ایران
۴۴	۳. مرزهای ابهام
۴۴	۱-۳ نرم افزارهای رایانه ای
۴۴	۲-۳ گونه ها و ارقام گیاهی
۴۵	۴. دیگر مصادیق

فصل دوم: مبانی نظری ماهیت حقوق پدیدآورندگان

۴۷	بخش اول: اندیشه های حقوق عرفی
۴۷	۱. نظریه ی حقوق طبیعی
۴۸	۲. نظریه حقوق کار
۴۹	۳. نظریه ی حقوق شخصی
۵۰	۴. نظریه ی حقوق اخلاقی
۵۰	۵. نظریه ی یگانگی حق مادی و حق معنوی
۵۱	۶. نظریه ی دوگانگی حق مادی و حق معنوی
۵۲	۷. نظریه ی مالکیت عینی
۵۳	۸. نظریه ی حقوق فکری
۵۵	بخش دوم: مبانی حق تألیف از دیدگاه حقوق اسلامی
۵۵	۱. علم فعلی نه انفعالی

- ۵۶ ۲. ارزش افزوده
- ۵۷ ۳. منفعت
- ۵۷ ۴. نظریه فطری بودن مالکیت
- ۵۹ ۵. انتفاع از تألیفات و قاعده تسلیط
- ۵۹ بخش سوم: مشروعیت حق تألیف
- ۵۹ ۱. دلایل مخالفان حق تألیف
- ۵۹ ۱-۱ آیه کتمان و روایت منقول از پیامبر (ص)
- ۶۰ ۲-۱ حرمت دریافت اجرت در طاعات
- ۶۱ ۳-۱ ناسازگاری با قاعده تسلیط
- ۶۲ ۴-۱ حق محض بودن
- ۶۲ ۵-۱ امضای شرعی نشدن حق تألیف
- ۶۳ ۲. دلایل موافقان حق تألیف
- ۶۳ ۱-۲ سیره عقلا
- ۶۴ ۲-۲ بر گرفته شدن حق تألیف از عمومات و اطلاعات
- ۶۵ ۳-۲ قاعده حرمت مال و عمل مسلمان
- ۶۵ ۴-۲ قاعده لا ضرر
- ۶۶ ۵-۲ حکم حکومتی
- ۶۷ بخش چهارم: دیدگاه فقها در زمینه ی حقوق مالکیت معنوی
- ۶۷ ۱. حقوق مالکیت معنوی و فقه امامیه

۶۷ ۱-انظریه عدم مشروعیت

۷۰ ۲-انظریه ی مشروعیت

۷۳ ۲.نظریه هایی در فقه عامه

فصل سوم: حقوق مادی و معنوی پدیدآورنده و ویژگی های آن

۷۶ بخش اول: روابط حقوقی مادی و مالی

۷۶ خصوصیات حق مادی اثر فکری

۷۶ ۱-۱-اقابل انتقال بودن

۷۷ ۱-۱-۱-انتقال اختیاری

۷۷ ۱-۱-۱-انتقال حق به شخص حقیقی

۷۷ ۱-۱-۲-انتقال حق به سفارش دهنده

۷۸ ۱-۱-۳-انتقال حق به استخدام کننده

۷۹ ۱-۱-۴-انتقال حق به شخص حقوقی

۷۹ ۱-۱-۵-انتقال حق به موصی له (لهم)

۷۹ ۱-۲-انتقال قهری

۸۰ ۱-۱-۲-انتقال حق به ورثه یا وارث

۸۰ ۲-۱-۱-انتقال حق به توقیف یا تأمین کننده

۸۱ ۲-۱-موقت بودن

۸۱ ۱-۲-انظریه های گوناگون درباره ضرورت دائمی یا موقت بودن حق مادی

- ۸۱ ۱-۱-۲-۱ نظریه طرفداران دایمی بودن
- ۸۲ ۱-۲-۱-۲ نظریه طرفداران موقت بودن
- ۸۲ ۱-۲-۱-۳ نظریه ی امتیاز دانستن بهره برداری مالی
- ۸۳ ۱-۳ مدت حمایت در انواع آفرینه های فکری
- ۸۳ ۱-۱-۳ قاعده کلی
- ۸۴ ۱-۲-۳ اثر مشترک
- ۸۵ ۱-۳-۳ اثر سفارشی
- ۸۵ ۱-۴-۳ اثر واگذار شده
- ۸۶ ۱-۵-۳ اثرهای سینمای و عکاسی
- ۸۷ ۱-۶-۳ اثر متعلق یا واگذار شده به شخص حقوقی
- ۸۸ ۱-۷-۳ اخلاء قانونی
- ۸۹ بخش دوم: حقوق مادی پدید آورنده
- ۸۹ ۱. حق نشر و تکثیر
- ۹۱ ۲. حق عرضه و اجرا
- ۹۲ ۳. حق اقتباس ، تلخیص و تبدیل
- ۹۳ ۴. حق ترجمه
- ۹۴ ۵. حق استفاده از پاداش و جایزه
- ۹۵ ۶. حق تعقیب (در حقوق فرانسه)

- ۹۶ بخش سوم: روابط حقوقی معنوی پدیدآورنده اثر
- ۹۶ خصوصیات حقوق معنوی پدیدآورنده ی اثر
- ۹۷ ۱-۱ عدم محدودیت زمانی و مکانی حقوق معنوی
- ۹۸ ۱-۲ غیر قابل انتقال بودن حقوق معنوی
- ۱۰۲ بخش چهارم: حقوق معنوی پدیدآورنده
- ۱۰۲ ۱. حق انتشار یا عدم انتشار اثر
- ۱۰۵ ۲. حق حرمت اثر
- ۱۰۵ ۳. حفظ احترام نام و عنوان مؤلف و پدیدآورنده ی اثر
- ۱۰۷ ۴. حق عدول و استرداد آفرینه ی فکری

فصل چهارم: ضمانت اجرای حقوق پدیدآورنده

- ۱۱۲ بخش اول: ضمانت اجرای حقوقی
- ۱۱۳ ۱. اقامه دعوی ماهوی
- ۱۱۵ ۲. دادرسی فوری و دستور موقت
- ۱۱۵ ۱-۲ مفهوم دادرسی فوری و دستور موقت
- ۱۱۶ ۲-۲ چگونگی درخواست دادرسی فوری
- ۱۱۸ ۳. خواسته ی دعوی
- ۱۲۵ بخش دوم: ضمانت اجرای کیفری
- ۱۲۵ ۱. قواعد کلی حاکم بر سیستم کیفری
- ۱۲۶ ۱-۱ تعریف مجرم

۱۲۷	۲-۱ تعریف جرم
۱۲۷	۲-۱-۱ مفهوم لغوی جرم
۱۲۷	۲-۲-۱ مفهوم اجتماعی جرم
۱۲۷	۲-۳-۱ جرم در اصطلاح فقها
۱۲۸	۲-۴-۱ مفهوم جرم از نظر قانون
۱۲۸	۲-۵-۱ تعریف جرم در قانون مجازات اسلامی
۱۲۹	۳-۱ تعریف مجازات
۱۳۰	۲. جرایم علیه مالکیت معنوی
۱۳۰	۲-۱ تخلفات
۱۳۰	۲-۱-۱ تجاوز به حقوق مادی
۱۳۲	۲-۱-۲ تجاوز به حقوق معنوی
۱۳۳	۳. مجازات ها
۱۳۳	۳-۱ مجازات تجاوز به حقوق مادی
۱۳۴	۳-۲ مجازات تجاوز به حقوق معنوی
۱۳۶	نتیجه گیری
۱۳۹	منابع و مأخذ

۱. بیان مسأله:

حق مالکیت معنوی به معنای خاص یا مالکیت فکری عبارت است از رابطه حقوقی موجود بین اثر فکری یا آفرینه‌ی ذهنی و پدید آورنده آن که به موجب قانون، صاحب اثر حق بهره برداری مالی و معنوی آن را پیدا می‌کند.

مالکیت معنوی زائیده فکر بشر است و بر خلاقیت‌های فکری از قبیل آثار ادبی و هنری، اختراعات، طرح‌های صنعتی، علایم و نامهای استفاده شده در تجارت و بازرگانی و غیره دلالت دارد. و این حقوق به اندازه‌ای حایز اهمیت است که تمام ملل دنیا علاوه بر قوانین داخلی خود برای حمایت از آن در سطح بین‌المللی قراردادهای متعددی را امضا کرده و به مرحله اجرا در آورده‌اند. در حقوق ایران هم در زمینه‌ی مالکیت صنعتی و هم مالکیت ادبی و هنری قوانینی وجود دارد. حق مؤلف یکی از مهمترین جنبه‌های حقوق مالکیت معنوی است.

لذا در این پایان‌نامه به بررسی فقهی و حقوقی مالکیت معنوی (آفرینشهای فکری) و بیشتر جنبه‌ی حق مؤلف با تکیه بر آرای امام خمینی (س) خواهیم پرداخت.

۲. ضرورت و اهمیت موضوع:

مالکیت‌های معنوی که زائیده اندیشه و هنر انسان است در عصر جدید اهمیت فوق‌العاده‌ای پیدا کرده است. آثار هنری و همچنین اختراعات و اکتشافهای بشری که در کشوری پدید می‌آیند، با طرق ارتباطی و رسانه‌های همگانی نوین، در مدتی کوتاه به کشورهای دیگر راه می‌یابند و گاهی جنبه‌ی جهانی پیدا می‌کنند.

تکنولوژی جدید و شیوه‌های نوین تبادل اطلاعات، به‌ویژه ابزارهای الکترونیکی امروز، انتقال پدیده‌های علمی و فنی و آفریده‌های فرهنگی و سیر و جریان آنها را در سراسر جهان آسان کرده است. به همین دلیل تجاوز به حقوق مادی و معنوی پدید آورندگان این آثار هم فزونی گرفته و حقوق مالکیت‌های معنوی حساسیت بیشتری پیدا کرده است و توجه قانونگذاران و زمامداران کشورها را بیش از پیش به خود جلب نموده است.

۳. نحوه ارتباط موضوع با حوزه امام و انقلاب:

با توجه به اهمیت و ضرورتی که به آن اشاره شد و نیز نقش دیدگاه امام خمینی (ره) در ایران و جهان در این پایان نامه در مقام تبیین دیدگاه های فقهای اسلام بویژه دیدگاه امام خمینی (ره) می باشیم.

۴. سؤال اصلی و فرعی پژوهش:

سؤال اصلی: چه رابطه ی حقوقی بین اثر و پدیدآورنده ی آن وجود دارد؟ آیا قانونگذار ضمانت اجرایی برای حمایت از این حقوق در نظر گرفته است؟

سؤالات فرعی:

۱. مصادیق حقوق مالکیت معنوی کدامند؟

۲. نظریه های گوناگون درباره ماهیت حقوق آفرینشهای فکری چیست؟

۳. دلایل مخالفان و موافقان مشروعیت حق تألیف چیست؟

۴. ویژگی های حقوق مادی و معنوی پدیدآورنده چیست؟

۵. آیا نقض حقوق پدید آورنده سرقت به شمار می آید یا اینکه عنوان مجرمانه مستقلی دارد؟

۵. تعریف مفاهیم ، شاخص سازی و عملیاتی کردن مفاهیم:

مالکیت فکری، مالکیت، حق معنوی، حق مالی، پدیدآورنده.

مالکیت فکری: حق استفاده مالی و انحصاری و موقت هنرمند یا نویسنده از هنر یا نوشته خود.

مالکیت: حق استعمال و تصرفات به هر صورت از سوی مالک در ملک و مال خود به جز مواردی که

در قانون استثناء شده ، می باشد.

حق معنوی: حقی است غیر از حق عینی و حق ذمی. مزیتی است قانونی و غیر مادی مانند: حق مخترع

براختراع خود و حق مؤلف و حق کار فکری.

حق مالی: حقی است که متعلق آن مال است خواه آن مال عین باشد خواه دین، خواه منفعت، خواه انتفاع و خواه حق (مانند حق تحجیر).
پدیدآورنده: شخص حقیقی که اثر را پدیدآورده است.

۶. سازماندهی اولیه پژوهش:

در فصل اول این پژوهش، علاوه بر تعریف حقوق مالکیت معنوی، مالکیت ادبی و هنری، مالکیت صنعتی و ... به بیان تاریخچه و مصادیق مالکیت معنوی پرداخته ایم.

در فصل دوم مبانی نظری حقوق مالکیت معنوی از دیدگاه فقه و حقوق اسلامی و دلایل بر مشروعیت یا عدم مشروعیت آن و همچنین دیدگاه فقها، از جمله نظر امام خمینی (س) بیان شده است.

در فصل سوم به حقوق مادی و معنوی پدیدآورنده اثر و ویژگی های آن اشاره شده است.

و در فصل چهارم ضمانت اجرای حقوقی و کیفری حقوق پدیدآورندگان بررسی شده است. در پایان نتیجه کلی این پژوهش آورده شده است.

بخش اول: مفاهیم و تعاریف

حقوق مالکیت معنوی (intellectual property rights)

قبل از تعریف حقوق مالکیت معنوی لازم است در رابطه با کلمه های حق، معنوی و مالکیت توضیح دهیم.

۱. معنای حق

۱-۱ معنای لغوی حق

اصل حق به معنی مطابقت و موافقت است.^۱ و به معنای ثابت، ضد باطل^۲، راست و درست، یقین و عدل، نصیب و بهره و ثبوت اسماء خداوند آمده است.^۳

۲-۱ معنای اصطلاحی حق

در اصطلاح حقوقی، حق توانایی است که حقوق هر کشور به اشخاص می دهد تا از مالی مستقیم استفاده کنند یا انتقال مال و انجام کاری را از دیگران بخواهند.

در اصطلاح حقوقی اسلام، حق توانایی خاصی است که برای کسی یا کسانی نسبت به چیز یا کسی اعتبار شده و به مقتضای آن توانایی می تواند در آن چیز یا کس تصرف نموده یا بهره ای برگیرد.^۴

در اصطلاح فقهی، حق به منزله ی سلطنت، ملکیت ضعیف و اعتبار خاص به کار رفته است.^۵

^۱ .راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، مصر: دفتر نشر کتاب، چاپ دوم، ۱۴۰۴، ص ۱۲۵.

^۲ .ابن منظور، لسان العرب، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی، چاپ سوم، ۱۴۱۲، ج ۳، ص ۲۵۵؛ ابن اثیر، النهایه فی غریب الحدیث و

الانثر، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی، چاپ اول، ۱۴۲۲، ج ۱، ص ۳۱۱؛ فخرالدین طریحی، مجمع البحرین، بیروت: مؤسسه الوفاء، چاپ

دوم، ۱۴۰۳، ج ۵، ص ۱۴۸؛ خلیل بن احمد فراهیدی، العین، قم: هجرت، چاپ دوم، ۱۴۰۹، ج ۳، ص ۱۶؛ احمد بن محمد مقرئ فیومی، مصباح المنیر فی

غریب الشرح الکبیر للرافعی، قم: هجرت، چاپ اول، ۱۴۰۵، صص ۱۴۳-۱۴۴.

^۳ . علی اکبر دهخدا، فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران چاپ اول، ۱۳۷۳، ج ۶، صص ۸۰۲۸-۸۰۲۹، لوئیس معلوف، المنجد فی الفقه

والاعلام، اسماعیلیان، چاپ اول، ۱۳۶۲، ص ۱۴۴.

^۴ .سید حسن میر حسینی، فرهنگ حقوق مالکیت معنوی، تهران: نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۸۵، ج ۲، ص ۱۳۸.

^۵ .عمران حلیمی، «مبانی فقهی و حقوقی مالکیت معنوی از نگاه مذاهب»، مجله طلوع، شماره ۱۶، سال چهارم، ۱۳۸۴، ص ۶۴.

محقق اصفهانی معتقد است حق مشترک لفظی است و در هر مورد به صورتی خاص و با آثار و پیامدهای خاص اعتبار شده است. مثلاً در باب ولایت، خود ولایت حاکم، جد و پدر، اعتبار شده اند. جواز تصرف مولی بر مال مولی علیه، از آثار و احکام همین اعتبار است و به اعتبار دیگری حاجت نیست.^۱

۳-۱ ویژگی های حق

حق از نظر ماهیت دارای ویژگی های زیر است:

۱- قابلیت اسقاط آن از ناحیه اشخاص.

۲- امکان نقل و انتقال آن به اسباب قهری و ارادی.

۳- امکان تعهد علیه آن.

نظر به مراتب فوق، می توان گفت که حق عبارت است از سلطه ای که برای شخص بر شخصی دیگر یا مال یا شیء ای جعل و اعتبار میشود.^۲

۲. معنای مالکیت

۲-۱ معنای لغوی

به معنای حیازت و تحت سیطره خود درآوردن و در تصرف خویش درآوردن است. و آن همان استیلا بر مال است.^۳

۲-۲ معنای اصطلاحی: حضرت امام در تعریف مالکیت می فرمایند: *إِنَّ الْمَلَکِیَهِ عَقْلَانِیَّ وَ مِنْ أَحْکَامِهَا السُّلْطَنَةُ عَلَی التَّقْلِیبِ وَ التَّقْلِبُ*^۱: مالکیت اعتباری عقلایی است که یکی از احکام ان سلطنت مالک بر تغییر و تحول آن مال است.

^۱ محمد حسین اصفهانی، حاشیه المکاسب، قم: انوارالهدی، چاپ اول، ۱۴۱۸، ج ۱، ص ۲۰.

^۲ سید حسن میر حسینی، همان.

^۳ سید محمد کاظم رجایی، «حقوق مالکیت و راهبردهای تثبیت آن»، معرفت، ۱۳۸۱، شماره ۵۳، ص ۳۳.

در فقه هر سلطه قانونی را ملک می نامند.^۲

حقوقدانان نیز در تعریف مالکیت تعابیر متفاوتی دارند. دکتر کاتوزیان مالکیت را چنین تعریف کرده اند:

«مالکیت حقی است دائمی، که به موجب آن شخص می تواند در حدود قوانین، تصرف در مالی را به خود اختصاص دهد و از تمام منافع آن استفاده کند.»^۳

ملکیت رابطه ای است حقوقی بین شخص و چیز مادی (جاندار یا بی جان، منقول یا غیر منقول) یا توابع چیز مادی (مانند منافع خانه).^۴

مالکیت، حق استعمال و تصرفات به هر صورت از سوی مالک در ملک و مال خودبه جز مواردی که در قانون استثناء شده، می باشد.^۵

با توجه به تعاریف فوق مالکیت رابطه ای است اعتباری میان مال از یک طرف و بین شخص (حقیقی یا حقوقی) از طرف دیگر که بر اساس آن مالک حق هرگونه تصرف - جز آنچه به موجب قانون منع شده - در مال و ملک را دارا است. بدیهی است این نوع ملکیت امری اعتباری است که عقلاً آن را بر حسب نیاز جامعه برای اشخاص طبیعی یا شخصیت های حقوقی اعتبار کرده اند و شارع مقدس هم آن را به موجب ادله صحت بیع، تجارت، عقد، ارث، وصیت و دیگر ادله امضا کرده است. بلکه احیاناً در موارد غیر متعارف هم تأسیس فرموده است؛ مانند: مالکیت غرق و مهدوم علیهم در مورد ارث یا مالکیت کشته شده در مورد دینه، و لذا از آنان به موجب ادله ی ارث به ورثه ایشان منتقل می شود.^۶

۱. سید روح الله خمینی، البیع، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۴۴.

۲. جواد عربیان، چشم انداز فقهی و حقوقی حقوق مالکیت های فکری با تأکید بر دیدگاه فقهی امام خمینی، تهران: انتشارات پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۲، ص ۲۴.

۳. ناصر کاتوزیان، دوره مقدماتی حقوق مدنی اموال و مالکیت، تهران: نشر میزان، چاپ هشتم، ۱۳۸۳، ص ۱۰۶.

۴. محمد جعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، تهران: گنج دانش، چاپ ۱۴، ۱۳۸۳، ص ۶۸۷.

۵. سید حسن میر حسینی، همان، ص ۱۳۹.

۶. ابوالقاسم گرجی، مقالات حقوقی، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ج ۲، چاپ دوم، مهر ۱۳۷۵، ص ۳۰۴.